

УДК 371.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-114>

Ганна ШЕВЧУК,

orcid.org/0000-0002-9688-2305

кандидат історичних наук,

доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *gannanulp@gmail.com*

УКРАЇНЬСКА ОСВІТА В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ

Для всієї системи української освіти, як і для інших сфер життя суспільства, війна є періодом найскладніших випробувань. Внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України в тимчасовій окупації опинилася низка населених пунктів, частина з яких стала місцем активних бойових дій. Неминучими є кардинальні зміни в організації освітнього процесу, передусім задля збереження здоров'я і життя всіх учасників освітнього процесу, а також з метою створення безпечного освітнього середовища й належних умов для навчання, саморозвитку та педагогічної діяльності в нових реаліях.

У статті розглянуто основні виклики для української освіти в період війни. Зокрема, проаналізовано статистичну інформацію щодо організації навчання на різних щаблях освіти, кількість вимушено переміщених учасників освітнього процесу (як в Україні, так і за кордоном), особливості вступної кампанії у 2022 році, стан освітньої інфраструктури тощо.

Пандемія COVID-19 зумовила активний розвиток дистанційного навчання в Україні, стрімке вдосконалення цифрових компетентностей педагогічних працівників і онлайн-комунікації зі здобувачами освіти. Безумовно, цей досвід дозволив функціонувати системі освіти й у воєнний період. Однак відбувається трансформація форм, методів, змісту освіти, змінюються терміни навчання, місце розташування закладів освіти. У зв'язку з цим, перед освітянами постає чимало завдань: як безпечно та якісно продовжувати навчання, як здобувати освіту вимушено переміщеним особам, коли завершувати навчальний рік, якою буде вступна кампанія і як сприяти тому, щоб абітурієнти залишалися (поверталися з-за кордону) здобувати вищу освіту в Україні й формували інтелектуальний потенціал нашої держави? Перелік викликів у сфері освіти не є вичерпним. Війна триває, щодня перед педагогами постають нові завдання, причому не лише освітнього характеру, а й психологічної підтримки учнів, студентів та їхніх батьків.

Ключові слова: *освіта, Україна, війна, заклад освіти, дистанційне навчання, вступна кампанія, вимушено переміщені особи.*

Ganna SHEVCHUK,

orcid.org/0000-0002-9688-2305

Ph.D. (History),

Associate Professor at the Pedagogy and Social Management Department

National University "Lviv Polytechnic"

(Lviv, Ukraine) *gannanulp@gmail.com*

UKRAINIAN EDUCATION UNDER THE WARTIME CHALLENGES

The war is a period of the hardest challenges for the whole educational system of Ukraine, as well as for other spheres of social life. The full-scale invasion of the Russian army to the territory of Ukraine resulted in a temporary occupation for a number of cities and towns, some of which became active battlegrounds. This entailed inevitable fundamental changes in organizing the educational process, first of all for the sake of preserving life and health of all the participants, and also for creating a secure educational environment and proper conditions for learning, self-education, and pedagogical activities in the new realities.

The article reviews the main challenges that Ukrainian education faces during the wartime. In particular, it analyzes the statistical information about organizing education on different levels, the quantity of the educational process participants involuntarily displaced (both in Ukraine and abroad), the peculiarities of the admission process in 2022, the conditions of the educational infrastructure, etc.

The COVID-19 pandemic determined an active tendency towards distance learning in Ukraine, a rapid improvement in digital competences of pedagogical workers, and online communications with students. Of course, this experience allowed functioning of the educational system in the wartime period as well. But the forms, methods and content of education are being transformed; education terms get changed, as well as the location of the educational establishments. This poses a lot of challenges before the pedagogues: how to continue the education safely and with good quality, how displaced people may access education, when the educational year is to be finished, what the admission process shall be, and how to facilitate enrollees to stay (or return from abroad) and receive higher education in Ukraine so to form an intellectual potential of our country? The list of challenges in the educational sphere is not exhaustive. The war goes on, the pedagogues face new challenges each day, and they are not only of educational nature, but also of the psychological support for pupils, students, and their parents.

Key words: *education, Ukraine, war, educational establishment, distance learning, admission process, involuntarily displaced persons.*

Постановка проблеми. Освіта в умовах війни зазнає суттєвих трансформацій: змінюється формат освітнього процесу, програми і терміни навчання, спрощено вступ до закладів вищої освіти, деякі освітні та наукові установи переміщені в інші регіони. Велика кількість здобувачів освіти і педагогів через загрозу життю, бойові дії та тимчасову окупацію окремих територій Російською Федерацією вимушено евакуювалися в межах України чи за кордон. Багато учасників освітнього процесу досі перебувають на тимчасово окупованих територіях і потребують особливої підтримки держави.

Заклади освіти до своєї основної функції тепер стали ще осередками волонтерства і психологічної допомоги. Спілкування дітей, педагогів, батьків одне з одним допомагає відволіктися від тих трагічних подій, які їм довелося пережити, а також сприяє адаптації до нових реалій життя. Деякі освітні установи є прихистками для внутрішньо переміщених осіб.

Наразі для сфери освіти безсумнівними пріоритетами є створення безпечного освітнього середовища, забезпечення безперервності освіти, психологічної підтримки учасників освітнього процесу, відновлення освітньої інфраструктури та продовження реформ на всіх ланках освіти. До того ж, на освітян сьогодні, як ніколи, лягає відповідальність за розвиток у здобувачів освіти критичного мислення, медіаграмотності, формуванні свідомої громадянської позиції молодого покоління.

Аналіз дослідження. Введення воєнного стану в Україні вимагало від органів державної влади швидких заходів реагування і ухвалення оперативних рішень, зокрема й у сфері освіти. Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України, від початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну у закладах освіти всіх рівнів навчальний процес було призупинено та оголошено двотижневі канікули. Після цього у тих регіонах, де дозволила безпекова ситуація, освітній процес почав відновлюватися відповідно до ухвалених законів воєнного часу та рекомендацій МОН. Зокрема, було ухвалено низку нормативно-правових документів, що регламентують діяльність закладів освіти в умовах воєнного стану, надано методичні рекомендації щодо завершення навчального року, а також застосування трудового законодавства у сфері освіти на час дії воєнного стану, оплати праці освітян у період зупинення навчання.

Шляхи вирішення проблем української освіти у воєнний і післявоєнний періоди є предметом

вивчення освітніх управлінців, науковців, педагогів. Зміни в освіті неминучі. Сьогодні перед освітянською спільнотою постали такі виклики, до яких ніхто не був готовий. Наразі українському суспільству потрібно консолідувати всі зусилля заради перемоги і відбудови України. У відновленні країни велика роль відводиться освітянам, адже саме вони формують інтелектуальний потенціал нашої держави.

У дослідженні були використані методи аналізу, синтезу, узагальнення статистичної інформації, нормативно-правових актів, що регулюють освітню галузь у період війни, а також рекомендацій та роз'яснень Міністерства освіти і науки України.

Метою статті є дослідження викликів для сфери освіти в період збройної агресії Російської Федерації проти України, окреслення основних трансформацій в організації навчання на різних ланках освіти, аналіз статистичної інформації щодо стану освіти у воєнний період.

Виклад основного матеріалу. Звісно, в умовах, коли є загроза життю і здоров'ю, про повноцінний освітній процес говорити доволі складно. За офіційними даними, станом на 14 травня 2022 року внаслідок збройної агресії Російської Федерації загинуло 227 дітей, ще 420 – отримали поранення. Від бомбардувань та обстрілів пошкоджено 1748 закладів освіти, з яких 144 – зруйновані вщент (Офіс Генерального прокурора, 2022).

У таких умовах важливо психологічно підтримати дітей, допомогти їм адаптуватися до життя в нових реаліях, вживати заходів задля відновлення навчання та створення умов для охоплення більшої кількості учасників освітнього процесу. За інформацією МОН від 4 травня 2022 року, майже 3,7 мільйона школярів повернулися до навчання, працює близько 12600 закладів загальної середньої освіти. Орієнтовно 87 тисяч внутрішньо переміщених дітей навчаються з інших областей України. За кордоном перебуває більше ніж 600 тис. учнів і 23 тис. педагогічних працівників (Міністерство освіти і науки України, 2022).

Війна торкнулася всіх ланок освіти. Станом на початок травня 2022 року в десяти областях України заклади дошкільної освіти використовували елементи дистанційного навчання, а деякі працювали в звичайному або змішаному форматі. У решті областей в садочках освітній процес не відбувається через часті сигнали повітряної тривоги, оскільки в деяких закладах немає можливості сховатися в бомбосховище (Міністерство освіти і науки України, 2022). Також чимало українських садочків стали прихистками для вну-

трішньо переміщених осіб. Осіб, які вимушено переселилися, розміщують також у гуртожитках закладів професійної, фахової та вищої освіти.

Задля створення належних умов для навчання, саморозвитку та роботи в умовах війни Міністерство освіти і науки України активно працює над удосконаленням технологій дистанційного навчання та створенням нових шляхів комунікації й допомоги. Так, ЮНІСЕФ спільно з МОН запустили дитячий онлайн-садок НУМО з розвивальними відеозаняттями для дітей 3-6 років. Для школярів було суттєво доопрацьовано платформу «Всеукраїнська школа онлайн» з уроками з усіх предметів, яку було запроваджено на період карантину. Спільно з компанією Google було створено Всеукраїнський онлайн-розклад, завдяки чому діти можуть доєднатися до освітнього процесу з будь-якого місця перебування (Міністерство освіти і науки України, 2022).

Також розроблено проєкт «Навчання без меж» для 5–11 класів, створений МОН спільно з Міністерством культури та інформаційної політики України, українськими телеканалами і платформами онлайн-телебачення. У межах нього кожен день транслюються відеоуроки з окремих предметів (Аналітичний центр Cedos, 2022).

Щодо тривалості навчального року, то МОН рекомендує ЗЗСО самостійно визначити день завершення 2021/2022 навчального року, а виконання навчального плану забезпечити за рахунок ущільнення матеріалу (Міністерство освіти і науки України, 2022).

Щоб оперативно інформувати українців стосовно пошуку закладу освіти за кордоном, дистанційного навчання в Україні, продовження викладацької діяльності і роботи у період війни, відновлення документів про освіту, МОН спільно зі Швейцарсько-українським проєктом DECIDE створило освітній чат-бот EducationUaBot. В епоху цифровізації, і особливо в умовах війни, важливим є розвиток медіаграмотності у здобувачів освіти. Освітянам варто акцентувати увагу молоді на тому, що можна користуватися тільки офіційними джерелами, поширювати в соціальних мережах і месенджерах лише достовірну інформацію, навчати, як вибирати джерела інформації і працювати з ними, розрізняти фейки і ворожі Telegram-канали.

Варто наголосити на тому, що наразі про рівний доступ до освіти не йдеться, адже українські діти знаходяться у різних життєвих обставинах. Деякі з них змушені кілька разів на день переховуватися в укриттях і бомбосховищах, жити у прихистку для вимушено переміщених осіб, деякі виїхали за кордон, а є діти, які залишилися на тимчасово

окупованих територіях, де окупанти намагаються організувати освітній процес російською мовою і виключити всі навчальні дисципліни, визначені українськими стандартами, а саме: українську мову, українську літературу, історію України тощо (Освітній омбудсмен України, 2022).

Без сумнівів, що війна вплинула і на вступну кампанію 2022 року. Передусім, змінилися правила прийому до закладів вищої освіти. Верховна Рада ухвалила закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері освіти», що передбачає скасування ЗНО, ЄВІ та ЄФВВ для вступників у 2022 році. Натомість МОН розробило спеціальну процедуру вступу: замість декількох предметів буде один національний мультипредметний тест. Це комп'ютерний онлайн-тест, що складатиметься з трьох блоків: українська мова, математика та історія України. Тестування проходитиме в спеціальних тимчасових екзаменаційних центрах на базі шкіл, університетів України, а також у деяких країнах Європи (Український центр оцінювання якості освіти, 2022). Для вступників на контрактну форму, крім кон'юктурних спеціальностей, складання тесту не потрібне, вони подають лише мотиваційний лист (Міністерство освіти і науки України, 2022).

За інформацією МОН, лібералізація вступу проводиться задля того, щоб абітурієнти віддавали перевагу українським ЗВО, а не закордонним. Однак зниження вимог до вступників може спричинити і зниження рівня підготовки випускників ЗВО в майбутньому, адже метою впровадження ЗНО якраз і було створення прозорого механізму зарахування в університет. Як ці нововведення вплинуть на якість освіти спрогнозувати поки важко, але зараз у пріоритеті безпека дітей, тому сподіватимемося, що цей вимушений крок діятиме лише на період воєнного стану.

Обираючи фах, абітурієнтам потрібно мати на увазі, що змінилися і пріоритетні для держави спеціальності. Під час розподілу бюджетних місць 2022 року в пріоритеті будуть високотехнологічні, будівельні, аграрні та педагогічні спеціальності. Водночас, за інформацією МОН, скоротять держзамовлення на гуманітарний блок, суспільні науки, державне управління, юридичні спеціальності. Збільшать фінансування закладів професійної та фахової передвищої освіти за спеціальностями, які будуть потрібні для відновлення України після війни (Українська правда, 2022).

Стосовно стану закладів вищої освіти у воєнному сьогодні, то потрібно зазначити, що 132 ЗВО, підпорядковані Міністерству освіти і науки, здійснюють освітній процес, із них

100 – працюють у змішаному форматі. 34 ЗВО, 42 коледжі і 65 відокремлених структурних підрозділів переміщено або перебувають у процесі переміщення (Міністерство освіти і науки України, 2022).

Нагальним питанням також є організація навчання дітей, які через війну виїхали за кордон. Однією з головних проблем, з якою зустрічаються українські діти в іншій країні, є мовний бар'єр. Незнання або недостатнє володіння мовою країни перебування впливає на всі сфери життя: навчання у місцевій школі, моральний і емоційний стан, процес адаптації до нових умов життя. У деяких країнах створені інтеграційні класи, які допомагають дітям адаптуватися і вивчити мову країни перебування. У зв'язку з тим, що в певних країнах є вимога обов'язкової освіти, діти одночасно навчаються і в місцевій школі, і продовжують здобувати українську освіту в своєму класі онлайн (Освітній омбудсмен України, 2022). Це подвійне навантаження на дітей, що впливає на психологічний стан і ускладнює адаптацію до нових реалій. Тому важливо забезпечити

педагогічних працівників методичними матеріалами й чіткими алгоритмами дій у разі виникнення потреби в кризовій підтримці здобувачів освіти.

Висновки. Освіта є важливою складовою в розвитку особистості. Війна, яку розпочала Російська Федерація проти України, внесла глобальні корективи в життя українців. Від початку повномасштабного вторгнення були призупинені майже всі сфери діяльності, і освіта не стала винятком. Безумовно, це відображається і на якості здобутих знань. Здобувачі освіти вже два роки навчаються в умовах карантинних обмежень через пандемію COVID-19, тепер же маємо воєнні реалії, під які потрібно адаптувати освітній процес.

Навчатися, працювати у стресових і небезпечних умовах, що створює війна, дуже складно. Однак українські діти, студенти повинні продовжувати тяжіти до пізнання нового, а завдання педагогів – мотивувати і підтримувати їх в цьому. Адже якими ми увійдемо в новий, мирний час – це особиста відповідальність кожного з нас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ювенальні прокурори: внаслідок збройної агресії РФ в Україні загинуло 227 дітей. *Офіс Генерального прокурора*. 2022. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-zaginulo-227-ditei> (дата звернення 14.05.2022).
2. Сергій Шкарлет: «Я не допущу освітнього мародерства». *Міністерство освіти і науки України*. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva> (дата звернення 08.05.2022).
3. Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022). *Аналітичний центр Cedos*. 2022. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> (дата звернення 08.05.2022).
4. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року. *Міністерство освіти і науки України*. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku> (дата звернення 05.05.2022).
5. Освітяни на тимчасово окупованих територіях потребують підтримки держави. *Освітній омбудсмен України*. 2022. URL: <https://eo.gov.ua/osvitiyani-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-potrebuiut-pidtrymku-derzhavy/2022/04/06/> (дата звернення 07.05.2022).
6. Вступна кампанія – 2022: визначено порядок прийому до закладів вищої освіти. *Український центр оцінювання якості освіти*. <https://testportal.gov.ua/vstupna-kampaniya-2022-vyznachenno-poryadok-pryjomu-do-zakladiv-vyshhoi-osvity/> (дата звернення 07.05.2022).
7. Будівельники, аграрії та педагоги: які спеціальності отримають більше бюджетних місць у 2022 році. *Українська правда*. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/14/248240/> (дата звернення 01.05.2022).
8. Загальні питання та проблеми освіти українських дітей за кордоном. *Освітній омбудсмен України*. 2022. URL: <https://eo.gov.ua/zahalni-pytannia-ta-problemy-osvity-ukrainskykh-ditey-za-kordonom/2022/04/04/> (дата звернення 01.05.2022).

REFERENCES

1. Juvenalni prokurory: vnaslidok zbroinoi ahresii RF v Ukraini zahynulo 227 ditei. [Juvenile prosecutors: 227 children died as a result of the armed aggression of the Russian Federation in Ukraine.]. *Ofis Heneralnoho prokurora*. 2022. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-zaginulo-227-ditei> [in Ukrainian].
2. Serhii Shkarlet: «Ja ne dopushchu osvitnoho maroderstva». [Serhiy Shkarlet: "I will not allow educational looting."]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva> [in Ukrainian].
3. Osvita i viina v Ukraini (24 liutoho – 1 kvitnia 2022). [Education and the war in Ukraine (February 24 - April 1, 2022)]. *Analitychnyi tsentr Cedos*. 2022. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo okremykh pytan zavershennia 2021/2022 navchalnogo roku. [On approval of methodological recommendations on certain issues of completion of the 2021/2022 academic year.]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku> [in Ukrainian].

5. Osvitiany na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh potrebuiut pidtrymky derzhavy. [Educators in the temporarily occupied territories need state support]. *Osvitnii ombudsmen Ukrainy*. 2022. URL: <https://eo.gov.ua/osvitiany-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-potrebuiut-pidtrymky-derzhavy/2022/04/06/> [in Ukrainian].

Educators in the temporarily occupied territories need state support.

6. Vstupna kampaniia – 2022: vyznachenno poriadok pryjomu do zakladiv vyshchoi osvity. [Admission campaign - 2022: the procedure for admission to higher education institutions has been determined]. *Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity*. <https://testportal.gov.ua/vstupna-kampaniya-2022-vyznachenno-poryadok-pryjomu-do-zakladiv-vyshchoi-osvity/> [in Ukrainian].

7. Budivelniky, aharii ta pedahohy: yaki spetsialnosti otrymaiut bilshe biudzhetykh mist u 2022 rotsi. [Builders, farmers and teachers: which specialties will receive more budget places in 2022]. *Ukrainska pravda*. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/14/248240/> [in Ukrainian].

8. Zahalni pytannia ta problemy osvity ukrainskykh ditei za kordonom. [General issues and problems of education of Ukrainian children abroad]. *Osvitnii ombudsmen Ukrainy*. 2022. URL: <https://eo.gov.ua/zahalni-pytannia-ta-problemy-osvity-ukrainskykh-ditei-za-kordonom/2022/04/04/> [in Ukrainian].